

Pékné Sinkó Csenge

A NYELVI KÉPESSÉGEK ÉS A CSALÁDI HÁTTÉR KAPCSOLATA

Bevezetés

A legtöbb gyermek számára az elsődleges társadalmi környezetet, a szocializáció színterét a család jelenti. Az óvodába kerülő gyermek szüleit utánozva sajátítja el a nyelvi, nyelvhasználati mintákat, társadalmi viselkedési normákat. A szülők egyrészt tudatosan töreksenek arra, hogy saját tapasztalataikra, érzéseikre hivatkozva gyermekük hozzájuk hasonló módon gondolkodjon, cselekedjen, határozzon, másrészt a szülők minden egyes cselekedetükkel, vagy annak hiányával, nem tudatosan is egyfajta mintát közvetítenek gyermekük számára.¹ A szocializáción túl a családnak, mint a társadalom alapegységének fontos funkciója, hogy biztos háttérrel nyújtson tagjai számára. A család jelentősége a nyelvi fejlődés szempontjából is kiemelendő, így jelen tanulmány célja, hogy ezt a szoros kapcsolatot elemezze iskolába lépés előtt álló óvodások nyelvi teljesítményei alapján.

A családi szocializáció szerepe a nyelvi fejlődésben

A beszéd fejlődése, és annak megfelelő szintje döntő tényező a gyermek további fejlődése, értelmi és intellektuális fejlődése szempontjából. E lényeges terület kapcsán kiemelendő a család szerepe, mivel ennek minősége képes meghatározni a gyerek további sorsát. Basil Bernstein vizsgálataiból kiderült, hogy a család réteghelyzete meghatározza az iskolába kerülő gyermek fogalomhasználatát és beszédmódját. Ezzel előnyös vagy hátrányos alapfeltételt teremt az iskolai oktatás és beilleszkedés számára. Bernstein szerint a nyelv szabja meg és strukturálja azt, hogy mit és hogyan tanul meg a gyermek olyan módon, hogy az kihat majd a jövőbeli tanulására és annak eredményére. Két kommunikációs kódot vagy nyelvi viselkedésmódot különített el: kidolgozott és korlátozott beszéd.²

A beszédtevékenység kialakulásának, fejlődési ütemének biológiai, pszichológiai, illetve társadalmi tényezői vannak. A társadalmi környezet nélkülözhetetlen a beszéd elsajátításához, az anyanyelvi és kommunikációs képességek továbbfejlesztéséhez.³

A szocializáció terepül szolgáló család csak széles társadalmi kontextusban képzelhető el. A család működésére, konfliktusainak kezelésére döntő hatással vannak a társadalmi folyamatok. A család tagjainak viselkedése, stratégiája, nem független attól, hogy mely településen él és attól sem, hogy a társadalmi hierarchia mely rétegéhez tartoznak.

A család szerkezete és kapcsolatainak jellege befolyásolja a családban megvalósuló kommunikációs folyamatokat, a gyermek által gyűjthető tapasztalatokat.

¹ DANKÓ Ervinné: *Nyelvi kommunikációs nevelés az óvodában*. Flaccus, Debrecen, 2016. (Továbbiakban DANKÓ, 2016.)

² KOZMA Béla: *Pedagógia II*. Comenius Bt., Pécs, 2001.

³ DANKÓ, 2016.

A nyelvi viselkedés abból az általános szociális- kommunikációs rendszerből ered, amelyben a gyermek megtanul beszélni, s ebben a legfontosabb viszonyt az anya és gyermek közötti korai kapcsolatok jelentik.⁴

Napjainkban egyre gyakoribb az egyszülős „család” és az ilyen családszerkezet is jelentősen befolyásolja a családon belüli kommunikációs folyamatokat, a gyermek által gyűjthető tapasztalatokat. Az sem mindegy hány gyermek van a családban, mert minél több a gyermek, annál kevesebb az egy-egy gyermekkel folytatott kommunikációra fordítható idő aránya. A többgyermekes családokban ugyanakkor megnő a testvérek közötti kommunikáció jelentősége. A nyelvi fejlődés szempontjából meghatározó szerepe van a testvérek közötti életkor-különbségnek. Minél nagyobb a testvérek közötti korkülönbség, annál nagyobb az idősebb testvér pozitív hatása a kisebbre kommunikációs és nyelvi fejlődése szempontjából, és annál kisebb a fiatalabb testvér visszafejlesztő hatása az idősebb nyelvhasználatára.⁵ „A sokgyermekes családban a szülők nyilvánvalóan kevesebb gondoskodást, figyelmet tudnak szentelni egy-egy gyermeknek, mint a kisebb családban, és így a nagy létszámú családok gyermekei előbb kényszerülnek arra, hogy a problémák, gondok megoldásában önmagunkra támaszkodjanak, vagyis önállóságuk gyorsabb, zökkenőmentesebb.”⁶

A 21. század családmmodellje átalakulóban van, ahogyan a társadalom is. Ennek következtében a család szerkezete, funkciója, feladata is változóban van. Ebben szerepet játszik a társadalmi átalakulás, az új életforma, az eddig ismeretlen kihívások.⁷ Bernstein megállapításai szerint elmondhatjuk, hogy a családon belüli eltérő szerepviszonyok, eltérő kódhasználat, valamint szociokulturális háttér jelentősen befolyásolja az óvodába kerülő gyermekek kommunikációs készségét, képességét.⁸

Nyelvhasználattal kapcsolatban fontos tényező, hogy ha a kisgyermekekhez beszélünk, akkor megértse mi hangzott el. A beszédnek kettős funkciója van, az egyik maga a gondolatközlés, a gondolat átadása valamilyen céllal. A másik funkciója a gyermek anyanyelvi fejlesztése, anyanyelvi tudásának, ismereteinek növelése. Az anyanyelv megfelelő szintje akár a gyermek egész életére meghatározó tényező lehet.⁹

A társadalmi kommunikáció nem képzelhető el a közvetlen személyes kapcsolatok, az együttes tevékenység, finom összehangolása, legemberibb kapcsolat-teremtés és a közvetlen nyelvi kommunikáció létrejötte nélkül. Sugárné Kádár Júlia továbbá úgy vélte, hogy a 3-6 éves gyermeknél még erőteljesebben érvényesülő, jól megragadható életkori sajátosságokra támaszkodva- elsősorban a kommunikáló képességet, a beszélő magatartást kell fejleszteni.¹⁰

A nem is befolyásoló tényező, a lányok nyelvi fejlődése, főleg a kezdeti időszakban előrehaladottabb lehet, azonban Gósy Mária elképzelései alapján a gyermek

⁴ SUGÁRNÉ Kádár Júlia: *A beszédfejlődés útjai, beszédfejlesztés az óvodában*. Tankönyvkiadó, Bp., 1986. (Továbbiakban SUGÁRNÉ, 1986.)

⁵ DANKÓ, 2016.

⁶ RANSCHBURG Jenő: *Szeretet, erkölcs, autonómia*. Okker, Bp., 1998. 26. (Továbbiakban RANSCHBURG, 1998.)

⁷ HEGYI Ildikó: *A nevelés tíz parancsolata*. Okker, Bp., 2006.

⁸ DANKÓ, 2016.

⁹ GÓSY Mária: *Beszéd és óvoda*. Niko Gmk., Bp., 1997. (Továbbiakban GÓSY, 1997.)

¹⁰ SUGÁRNÉ, 1986.

genetikai tényezői, egyénisége, a felnőtt környezet, a kapott minta és a kommunikációs élmények nagyobb mértékben meghatározók, mint az, hogy lány vagy fiúról van-e szó.¹¹ Az óvodás gyermek nyelvi és kommunikációs készségének fejlődését tehát az életkor, nem, szociokulturális körülmények, családszerkezet, az intézményes nevelés kezdete és időtartama egyaránt befolyásolhatja.¹²

A szókinccs a beszédészlelés és a beszédmegértés működése révén alakul ki, és a beszéd feldolgozása során minden életkorban meghatározó jelentőségű. A gyermek szókinccsét csak szubjektíven tudjuk megítélni, rendszerint beszédmegértési nehézségek vetik fel, hogy megfelelő számú szót ismer-e a gyermek. Fontos tudni, hogy a szókinccs nem megfelelő bővülése, a szűk szókinccs benyomása minden életkorban jelzés arra, hogy a gyermek fejlesztésre szorul.¹³

A szocializáció kétirányú folyamat: „A gyermek tehát nem passzív elszendője, hanem aktív résztvevője, alakítója a szocializációs folyamatnak”.¹⁴ A szocializáció az én kifejlődésének folyamata is. Az én egy viszonylag szűk tartomány, a személyiség központja. Magába foglalja a pszichikus jellemzőket, összefogja, hordozza az egyéni élet pszichikus történéseit. Illetve biztosítja az azonosságot, folyamatosságot, lehetővé teszi az identifikációt, gyökere a kompetenciának.¹⁵

A nyelvi szocializáció a szocializációs folyamatok részét képezi. Kétféleképpen lehet értelmezni. Az egyik alapján a nyelvi szocializáció nem más, mint a nyelv segítségével megvalósuló szocializációs folyamatok összessége. A másik elképzelés szerint a nyelv használatának elsajátítását jelenti. Tágabb értelmezésben azonban a nyelvi szocializáció kiterjed a gyermeki beszédfejlődéssel kapcsolatos szülői viszony minden egyes összetevőjére: többek között különböző stratégiákra, bizonyos eszközkészletre, valamint az együttműködés formájára és jellemző jegyeire. A beszédfejlődés társadalmi környezete a tanulás módját is befolyásolhatja: az eltérő nyelvi minta, az eltérő interakciós módok tanulási stratégiákat tesznek lehetővé a kisgyermek számára a nyelv elsajátításában. A nyelvhez vezető más körülmények tekintetében is eltérően alakulhatnak.¹⁶

A beszéd- és a kommunikációs képességek fejlődését az óvodáskorúak esetében meghatározzák a gyerek anatómiai- fiziológiai adottságai, a környezet, amelybe beleszületik, illetve a nevelés.¹⁷ A társadalmi viszonyok különböző formái különböző beszédrendszereket, nyelvi kódokat (korlátozott, kidolgozott) hoznak létre. Amikor a gyermek megtanul beszélni, elsajátítja az őt környező társadalmi rendszer követelményeit is, azaz az egyének a kommunikáció folyamán sajátítják el a társadalmi szerepeiket. A kód fogalma az elvre utal, amely a beszédesemények kiválasztását és elrendezését szabályozza. A kódokat nem a használt szókinccs vagy lexéma készlet terjedelmével vagy jellegével határozzuk meg. A zsargon nem korlátozott kód. A két kód közötti különbség a következő: „Ha egy beszélő egy kidolgozott kódhoz igazodik, a kód megkönnyíti számára szubjektív szándékának kifejtését nyelvíleg. Ha ellenben egy beszélő egy korlátozott kódhoz igazodik, a kód nem teszi könnyebbé szándékának nyelvi kimunkálását. A kidolgozott kód

¹¹ GÓSY Mária: *A hallástól a tanulásig*. Nikol Kkt, Bp., 2000. (Továbbiakban GÓSY, 2000.)

¹² Uo.

¹³ Uo.

¹⁴ RANSCHBURG, 1998.

¹⁵ Hegyi, 2006.

¹⁶ RÉGER Zita: *Utak a nyelvhez*. Akadémiai, Budapest, 1990.

¹⁷ DANKÓ, 2016.

esetében a beszédrendszer bonyolultabb tervezést kíván meg, mint a korlátozott kód esetében. Valószínű például, hogy kidolgozott kód használatakor hosszabb lesz a beszéd nyelvi tervezésének időtartama (feltéve, hogy a beszélő nem önmagát idézi), mint egy korlátozott kód használatakor.”¹⁸

A nyelvi fejlődés folyamata, az eltérő nyelvi fejlődés korai felismerése és terápiája a személyközi kapcsolatokon, a kommunikáción keresztül fejlődik, ezért a gyermekek beszédmegértésében fontos szerepe van az előzetes tapasztalatoknak, az érzelmeknek, az események sorrendjének és a beszéd feldolgozási gyakorlatának. A gyermek nyelvi fejlettségét meghatározza az, hogy környezetétől milyen beszédmintát és mennyi nyelvi ingert kap. A fejlődés a hangképzés, a jelentés, a grammatika és az interakciós képességek területén, együttesen fejlődik.¹⁹ A 3 éves gyermek már az elhangzó beszédet az egyes nyelvi sajátosságok részletes feldolgozásával észleli, és erre épül rá az értelmezés. A gyermek felhasználja a vizuális információt. A megértési folyamatban jelentős szerepe van a logikának, a tapasztalatnak és még sok másnak. A 4-5 éves korú gyermek már képessé válik a magyar beszédhangok egyértelmű felismerésére.²⁰

A 3. életév tájékán kialakulnak a négy-öt tagú közlések, a gyermek kezd szabályosságokat felfedezni a nyelvben. A gyermek szókinccse folyamatosan bővül, a mondattani szerkezetek bonyolultabbá válnak. Ebben az életkorban a kisgyermek képesek lesznek a nyelv segítségével kifejezni érzéseiket, információt szerezni, a környezettel verbális kapcsolatot kialakítani. A gyermekek 4 éves korukban már összefüggően beszélnek, jelentősen fejlődik a szófelismerésük, egyre helyesebben használják a nyelvi toldalékrendszert, kialakul az időbeliség fogalma. Az 5 éves gyermekek beszédében az összes szófaj és alaktani jelenség előfordul, grammatikai rendszerhasználatuk folyamatosan fejlődik, szívesen és sokat kommunikálnak.²¹ Gósy Mária az anyanyelv elsajátításával kapcsolatban fontosnak tartja az óvodás korosztályt (3-6 év), az első szavaktól a nyelv teljes birtokba vételéig. 3. életévben jellemző a gyermekek beszédére, hogy növekedik a szókinccs, a beszédészlelés tovább finomodik, csökken a hiányzott, illetve a torzan ejtett hangok száma, tévesen azonosított hangok. 4. életévben az „óvodás életkorban” már folyamatos minőségi és mennyiségi fejlődés tapasztalható. A szókinccs gazdagszik. A beszédképzés tükrözi az anyanyelvi beszédmintát. 5. életévben a beszédhangok kiejtése jó, összefüggőbben beszélnek. Erőteljes szókinccs növekedés jellemző főleg a passzív szókinccset illetően. 6. életévre már a beszédhangok rendszere stabilizálódik. Képesek bonyolult tartalmak, összefüggések kifejtésére. A szókinccs aktív része gazdagodik.²²

A gyermek a nyelvet különböző interakciók és a kommunikációs helyzetek során sajátítja el, mely során a családi környezet nyelv, foglalkozás, iskolázottság, életmód szempontjából jelentős különbségek tapasztalhatók. A nyelvvel sajátítást, a nyelvhasználatát, a nyelvi kifejezőkészségét egyaránt befolyásolja a családi környezet. A nyelvvel sajátítás alapjául szolgáló nyelvi minta szempontjából elsősorban

¹⁸ BERNSTEIN, Basil: *Nyelvi szocializáció és oktathatóság*. In: MELEGH Csilla (szerk.): *Iskola és társadalom I. Szöveggyűjtemény*. JPTE, Pécs, 1996. 143.

¹⁹ ROSTA Katalin: *A nyelvi fejlődés folyamata, az eltérő nyelvi fejlődés korai felismerése és terápiája*. *Gyermeknevelés*, 2015 3/2 121–130. (Továbbiakban ROSTA, 2015.)

²⁰ GÓSY, 2000.

²¹ ROSTA, 2015.

²² GÓSY, 1997.

az anyai beszéd szerepe emelendő ki, melynek minősége lassíthatja vagy gyorsíthatja a nyelvi fejlődés folyamatát. Az anyanyelv-elsajátítás során az anyák sajátos módon beszélnek gyermekeikhez, ez biztosítja a gyermek számára a nyelv befogadását.²³ Az „anyai nyelvre” lassabb tempó, erőteljes dallamvonulatok jellemzők, melyhez sok ismétlés, egyszerű morfológia és szintaxis, továbbá az adott kommunikációs helyzethez kötött szókincs kapcsolódik.²⁴ A hallott beszéd tartalma és annak jellemzői tehát jelentősen befolyásolják az anyanyelv elsajátításának sikerességét.

A nyelv társadalmilag elfogadott használatának módja a felnőtt és gyermek beszédkapcsolata révén tud kibontakozni. A szocializációs folyamat szempontjából ez a kapcsolat kiemelt jelentőségű a személyiségfejlődés, gondolkodás és világkép formálása szempontjából egyaránt. Ezáltal az otthon elsajátított nyelvhasználati módok társadalmi hátránnyá, illetve előnnyé formálódhatnak. A közösségen belüli tanulási folyamatok minősége függ a mindenkori közösségtől, annak társadalmi szerveződésétől, értékrendjétől, nézeteitől, illetve nyelvhasználati szokásaitól. Mindezek a családi élet vonatkozásában is kiemelendők. A hátrányos nyelvi helyzet egyik forrásaként említhetjük a nem megfelelő nyelvi mintát. Hátrányos nyelvi helyzet esetén a sikeres és hatékony nyelvi kommunikációt garantáló nyelvhasználati eszközök, mint például elemek, szabályok, készségek nem állnak az egyén rendelkezésére az adott beszédhelyzetben. Basil Bernstein elmélete alapján kiemelhető, hogy mivel a családot determinálja a réteghez tartozás, ezért a nyelvhasználat szociokulturálisan meghatározott jelenség.²⁵

Szükséges azt is figyelembe venni, hogy a beszélt nyelv területén mutatott teljesítmények a későbbi iskolai bevalás szempontjából is lényegesek, hiszen hatással van az olvasott és írott nyelv elsajátítására.

Az iskolakezdés testi, pszichés és szociális területen is megfelelő fejlettséget kíván a gyermekektől.²⁶ Mindehhez az értelmi fejlettségen túl, részben a spontán, természetes érés, részben pozitív intézményi és családi háttér szükséges.

Az iskolai tanulás során a verbális csatorna kiemelt jelentőségű. Az alapkultúrtechnikák nagyrészt verbalitáson alapulnak, ezért az anyanyelv megfelelő szintű fejlettsége minden esetben nélkülözhetetlen. A nyelvi képesség tehát az iskolai bevalás egyik sikerkritériuma, a nyelvhasználat fejletlensége befolyásolja a szociális és kognitív fejlődést, kiemelt kockázatot jelent az írott és olvasott nyelv elsajátításában is.²⁷

A kutatás

A kutatás során iskolába lépés előtt álló nagycsoportos gyermekek nyelvi fejlettségének vizsgálata valósult meg, az összefüggő beszéd, a szókincs és fogalomalkotás, valamint a verbális szövegemlékezet területéhez kapcsolódóan, mely kiegészült

²³ JAROVINSZKIJ, Alexandr: *Korai szókincs a gyermeknyelvben*, Általános Nyelvészeti Tanulmányok 1995. XVIII. 91–101.

²⁴ GÓSY Mária: *Pszicholingvisztika*. Osiris, Bp., 2005.

²⁵ KISS Jenő: *Társadalom és nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 2002.

²⁶ PORKOLÁBNÉ BALOGH Katalin: *Kudarccal nélkül az iskolában*. Alex-typo, Bp., 1999.

²⁷ LUKÁCS Ágnes–KAS Bence: *Érts és értesd meg magad!–A nyelvi fejlődés folyamata és elmaradásai*. In: Balázs István (szerk.): *A koragyermekkorai fejlődés természete–fejlesztési lehetőségek és kihívások*. Biztos Kezdet Kötetek II. Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Bp., 2011. 180–224.

egy szülői kérdőívvel. Arra kerestem a választ, hogy a nyelvi fejlettség szempontjából a családi háttér mely jellemzői mentén mutatható ki a legjelentősebb különbség.

Vizsgálati személyek, anyag és módszer

A kutatásra 2022 tavaszán került sor, melybe 87 ép intellektusú és ép hallású óvodás került bevonásra. Az óvodások egy megyeszékhely két különböző intézményének nagycsoportos korú gyermekei, szeptembertől mindegyikük megkezdte általános iskolai tanulmányait. A nemek aránya kiegyenlített, 45 fő (51,72%) fiú, 42 fő (48,28%) lány. A gyermekek felmérése egyszemélyes vizsgálati helyzetben valósult meg.

A saját összeállítású vizsgálóanyagok az összefüggő beszéd, a szókincs és fogalomalkotás, valamint a verbális szövegelemzés területére fókuszáltak.

Az összefüggő beszéd vizsgálata során öt részegységből álló eseményképek alapján elmondottak lejegyzése valósult meg, melynek minőségi elemzését elvégezve az alábbi kategóriákba soroltam a gyermekek teljesítményét:

- felsorolást végez,
- tómondatokat alkot,
- a képekről külön-külön beszélve, egyszerű bővített vagy összetett mondatokat alkot, melyekben gyakori a hibázás (hibás toldalékolás, hibás igeragozás, névelők helytelen használata, szótalálási nehézségek),
- a képekről külön-külön beszélve, egyszerű bővített vagy összetett mondatokat alkot, melyek nyelvi szempontból döntően helyesek,
- összefüggő történetet mesél el.

A szókincs és fogalomalkotás mérése során egyszerű, színes képek megnevezése, majd az azokhoz kapcsolódó főfogalom megadása volt a feladat.

Az elvárt szavak és a hozzájuk kapcsolódó főfogalmak a következők voltak:

- katica(bogár), kutya, szamár/csacsi, gólya (állatok),
- repülő, motor, busz, autó (járművek),
- alma, banán, eper, szilva (gyümölcsök),
- zokni, nadrág, sapka, pulóver (ruhák/ruhadarabok),
- szék, szekrény, asztal, fotel (bútorok).

Az értékelés során 1-1 pontot ért minden helyesen megnevezett kép, a jól megadott főfogalom pedig további 2 pontot jelentett. A feladat pontosításához, begyakorlásához egy próba feladat tartozott.

A verbális szövegelemzés vizsgálata egy rövid történet meghallgatását, majd visszaadását kérte. A történet cselekménye egyszerű, jól követhető, nyelvi szempontból azonban törekedtem a minél szélesebb körű szófaji megjelenítésre, változatosságra. Teljes szövege a következő volt: „Egy szép tavaszi reggelen Panna nyuszi egy sárgarépát talált a háza előtt. Arra gondolt, hogy elviszi ajándékba barátjának, Sün Somának. Soma éppen aludt, ezért Panna letette a répát a süni ágya mellé. Mikor Soma felébredt, észrevette a répát. Úgy döntött, hogy barátjának, Pannának nagyobb szüksége lenne rá, így fogta, elvitte és bekopogott hozzá. Amikor kiderült, hogy a répát a nyuszi hagyta ott Sománál, elhatározták, hogy közösen eszik meg a finom csemegét.” Az értékelés során a tartalmi elemek, események sorrendjének helyes felidézése mellett minőségi tényezők számbavétele is megtörtént (használt szófajok, mondatok hossza, nyelvhelyesség).

A nyelvi képességek mérése kiegészült egy szülői kérdőívvel, mely a gyermekek családi környezetére és a nevelés körülményeire kérdez rá. A kérdőív összeállításánál, Nagy József: *5-6 éves gyermekek iskolafelkészültsége* című művében bemutatott kérdőívet vettem alapul,²⁸ mely azonban több szempontból is módosult. A kérdőív témakörei a családi élet szubjektív, illetve objektív meghatározóit is körbejárta. A szubjektív meghatározók között a családi élet színvonalához kötő kérdések kaptak helyet, melyek a házasság minőségét, a szülők gyermekük jövőjével szembeni elvárásokat és a kulturális igényeket térképezte fel. A családi együttélésre fókuszáló elemek a szóbeli együttműködés, a gyermek részéről tapasztalt élménymegosztás jellemzőit tárták fel. A nyelvi fejlődés szempontjából a mesélésre szánt idő, a gyermekkel együtt töltött idő minősége, a szükséges tárgyi feltételek (pl. könyvek) megteremtése, azok minősége, illetve az első szavak/kifejezések megjelenésének időpontja került a középpontba. A családi élet szempontjából objektívnek megítélt elemek a testvérek számát, a szülők legmagasabb iskolai végzettségét, valamint a lakóhely típusát vették figyelembe.

Eredmények

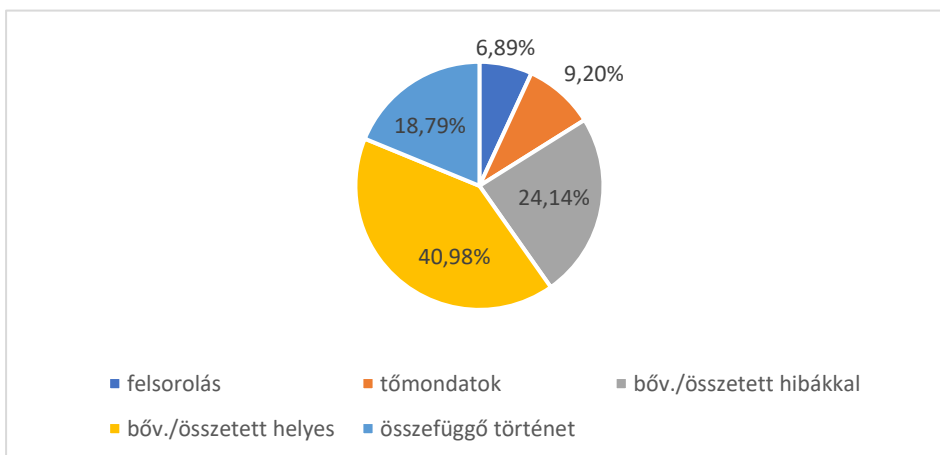
Az eseményképek alapján megvalósult összefüggő beszéd vizsgálatának eredményei változatos képet mutattak. Minden gyermek kapott időt arra, hogy valamennyi képet alaposan megnézhessen annak érdekében, hogy összefüggésében egészzé formálódhasson az események láncolata. Az óvodások egy része (6, 89%) csak felsorolta a képen látottakat, szinte kizárólag főnevek használatával, 9,2% pedig tőmondatokat fogalmazott meg. Ahogy az 1. ábra is mutatja, a vizsgált minta közel negyede (24,14%) a képekről külön-külön beszélt, egyszerű bővített vagy összetett mondatokat alkotott, melyekben gyakori a hibázás volt tapasztalható. Előforduló hibatípusok:

- hibás toldalékolás (pl. madarat helyett madárot),
- hibás igeragozás,
- névelők helytelen használata,
- szótalálási nehézségek (pl. Betette abba a... az izébe...ami rácsos.)

A legtöbb gyermek (40,98%) nyelvileg helyes egyszerű bővített, illetve összetett mondatok alkotására volt képes, mely során a képekről külön-külön beszélt, a logikusan összerendezett, összefüggő történetmesélés esetükben nem valósult meg. Összefüggő, nyelvileg helyes történet 18,79% esetében hangzott el.

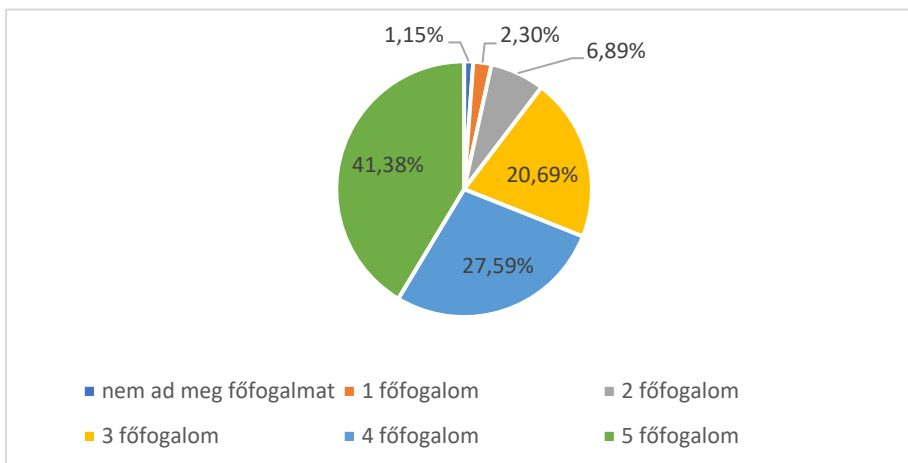
---

²⁸ NAGY József: *5-6 éves gyermekeink iskolakészültsége*. Akadémiai, Bp., 1980.

Összefüggő beszéd minősége eseményképek alapján (1. ábra)

A képmegnevezés során legtöbbször a következő kifejezések előhívása okozta a problémát: szilva, gólya, fotel. Előfordult a válasz megtagadása („Nem tudom.”), téves válasz (fotel képéhez: „Ez is szék.”), illetve általánosítás (gólya helyett madár). Az összesített átlag alapján a 20 képből 17,76 helyesen került megnevezésre. A szavakhoz kapcsolódó főfogalmak megadása során kapott eredményeket a 2. ábra mutatja be. Elmondható, hogy a bútorok főfogalom megadása okozta a legnagyobb problémát, a gyümölcs helyett pedig többen ennivalót mondtak.

Sikeresen megadott főfogalmak (2. ábra)

A verbális szövegemlékezet vizsgálata során 3 gyermek (3,45%) esetén nem valósult meg semmilyen önálló produktum, ők csak kérdések segítségével tudták felidézni a történetet, többnyire egyszavas válaszok születtek. A többi gyermek mindegyike 84 fő (96,55%) részéről született önálló verbális megnyilatkozás, az ő

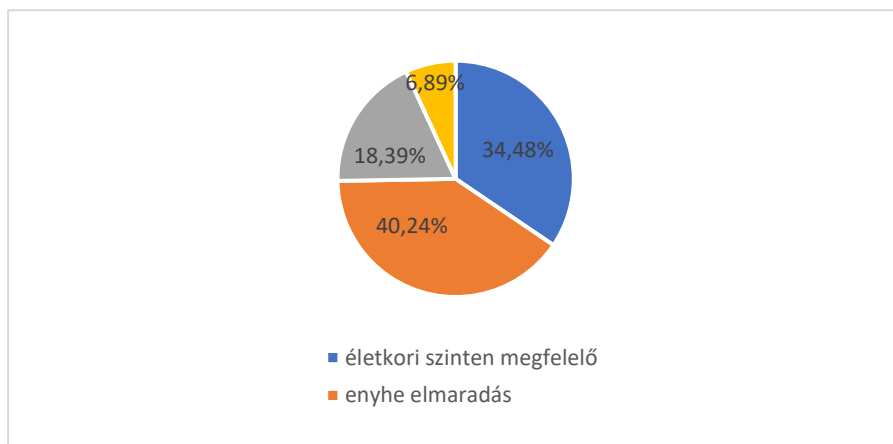

esetükben tartalomra irányuló kérdések nem hangzottak el. Az említett 84 gyermek közül mindenki képes volt felidézni a szereplőket (a két állat azonosítása), a történetben elhangzott konkrét tulajdonneveket azonban csak 35 fő (40,23%) tudta visszaadni. Az események sorrendje 41 esetben (48,81%) volt teljesen pontos, további 27 fő (32,14%) kisebb pontatlanságokkal, míg 20 fő (19,05%) jelentősebb átalakítással (többnyire bizonyos részek kihagyásával) mutatta be a történetet. Szófaji tekintetben a gyermekek 25,00% főneveket és igéket használt, 58,33% mellékeveket is, míg 16,67% esetében egyéb szófajok is megjelentek (pl. névutó, főnévi igenév). Nyelvhelyesség szempontjából elmondható, hogy 5,95% súlyos hibákat vétett (leginkább a toldalékolás és igeragozás hibái fordultak elő), 57,14%-nál enyhébb hibázás volt tapasztalható, 36,91% pedig nyelvi helyesen mutatta be a történetet.

Megállapítható, hogy a vizsgálati feladatok eredményei egyéni szinten hasonlóságot mutatnak. Azok, akik a képtörténet alkotása során gyengébb teljesítményt nyújtottak, a további két feladatban is átlagon aluli teljesítményt nyújtottak, s ugyanez volt igaz a kiemelkedő eredmények esetén is. Egyetlen olyan gyermek sem volt, akinek jelentős különbség mutatkozott volna a három vizsgálat eredményeinek összevetése során. Ebből kiindulva a teljesítmények kategorizálásával alábbi négyféle nyelvi teljesítményt különítettem el:

- életkori szinten megfelelő nyelvi teljesítmény
- a nyelvi területen enyhe elmaradás
- közepes mértékű elmaradás
- súlyos elmaradás

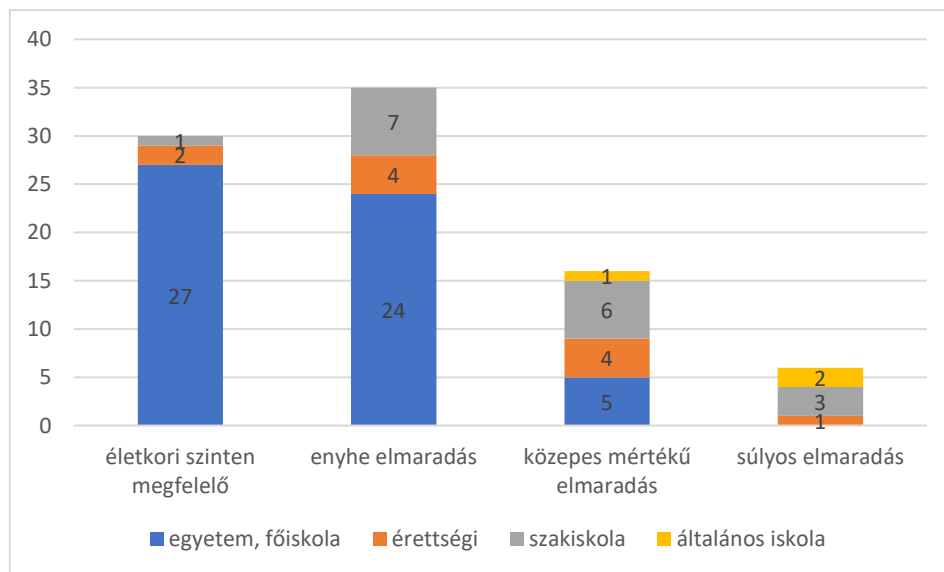
Enyhe elmaradásként értelmeztem az előforduló rövidebb hezitációs szüneteket, az alkalmankénti nyelvhelyességi hibákat, valamint a megnevezés és fogalomalkotás megadásának kisebb nehezítettségét. Közepes mértékű elmaradás esetén előfordultak szótalálási nehézségek, gyakoribb nyelvhelyességi, illetve megnevezésben és fogalomalkotásban tapasztalt hibázások. A súlyos elmaradást mutató gyermekek önálló verbális megnyilatkozásaiban jelentősebb mennyiségi eltérések voltak jelen, ehhez gyakran társult diszgrammatizmus, töltelékszavak beékelése, hosszabb szünettartások, valamint a megnevezés és fogalomalkotás súlyosabb hiányosságai.

A nyelvi teljesítmény összesített jellemzői (3. ábra)

A 3. ábra alapján látható, hogy a vizsgálat idején gyermekek 34,48%-a mutatott életkori szinten megfelelőnek mondható nyelvi teljesítményt. 40,24% rendelkezik enyhe elmaradásokkal, melyek kapcsán megjegyezhető a spontán érés, a pozitív környezeti hatások, illetve idegrendszeri érés jelentősége, mely kompenzáló hatása kiemelkedő lehet. A gyermekek nagyjából negyede küzdött közepes vagy súlyos elmaradással, melyek minden bizonnyal a sikeres iskolai beválás szempontjából negatív befolyásoló tényezőként fognak megjelenni, hatást gyakorolva az olvasott és írott nyelv elsajátítására.

A családi háttér nyelvi teljesítményre gyakorolt hatása közül elsőként az anya legmagasabb iskolai végzettsége kerül kiemelésre. Az anyák 64,36%-a rendelkezik felsőfokú végzettséggel, 12,64%-a érettséggel, 19,54%-a szakiskolai végzettséggel, 3,48%-a pedig befejezett általános iskolai tanulmányokkal. A vizsgált mintában az anya végzettsége egyértelmű összefüggést mutatott a gyermek nyelvi teljesítményével (4. ábra). Az életkori szinten optimális eredménnyel rendelkező gyermekek édesanyjának 90%-ban felsőfokú végzettsége volt, az enyhe elmaradással küzdők esetében az arány 68,57%. A nyelvi szempontból közepes elmaradással küzdők 31,25%-ban voltak egyetemi, főiskolai végzettségű anyá gyermekei, míg a súlyos elmaradást mutatók között nem volt diplomás szülő. Szakiskolai végzettséggel nagyobb arányban az enyhe, illetve közepes elmaradást mutató gyermekek szülei rendelkeztek. Három vizsgált gyermek édesanyja csak általános iskolai tanulmányait fejezte be, közülük egy fő közepes, a további két fő pedig súlyos elmaradás tüneteit mutatta.

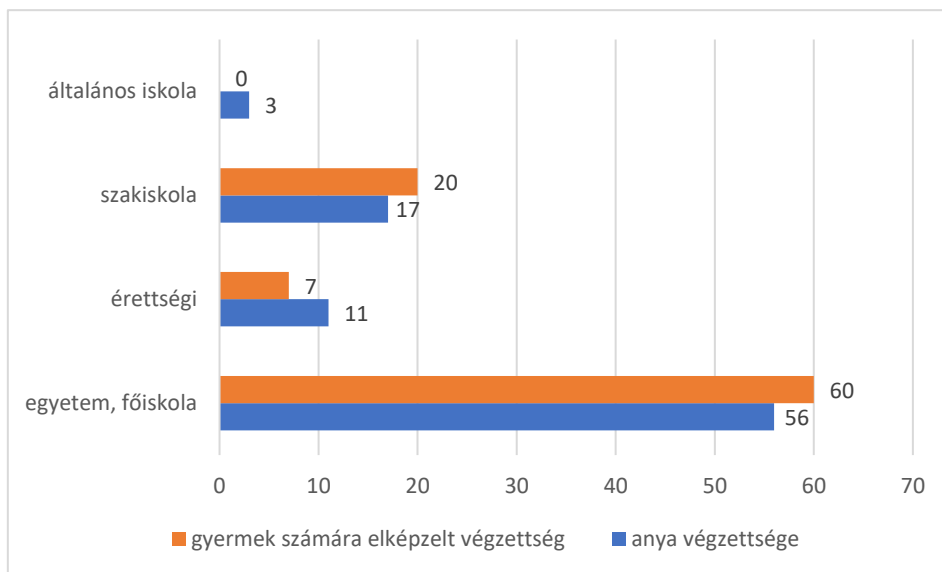
A nyelvi teljesítmény és az anya legmagasabb végzettsége közti kapcsolat (fő) (4. ábra)

Az olvasott mesélésre szánt idő és a rendelkezésre álló könyvek mennyisége, valamint minősége szintén pozitívan hatott a nyelvi teljesítményekben elért eredményekre. Bár a kérdőív erre vonatkozó kérdéseire adott válaszok esetén

feltételezhető torzítás, elmondható, hogy azok a szülők, akiknek gyermekei alig (hetente egyszer vagy alkalmanként) hallanak olvasott mesét és kevés (kevesebb mint 20 darab) gyermekeknek szóló könyvvel rendelkeznek (ez a válaszadók 17,24%-ára volt jellemző), egy kivételtől eltekintve közepes vagy súlyos elmaradást mutató kategóriába sorolódtak a nyelvi teljesítményük alapján.

A testvérek száma és az elért eredmények összevetése alapján nem lehetett egyértelmű következtetéseket levonni. Azonban ha ezt az adatot nem önmagában értelmezzük, hanem az anya végzettségét is figyelembe vesszük, akkor a következő megállapítások igazak a vizsgált minta vonatkozásában. Azon gyermekek esetében, akiknek 2 vagy több testvére van (8 fő–9,19%) és az anya szakiskolai vagy általános iskolai végzettséggel rendelkezik (3 fő), a nyelvi teljesítmény közepes vagy súlyos mértékű elmaradása volt tapasztalható. Ugyanakkor azokban az esetekben, ahol a 2 vagy több testvér mellé az anya felsőfokú végzettsége társult (5 fő), minden esetben életkori szinten megfelelő nyelvi teljesítmény volt mérhető. Azon gyermekek esetén, akiknek 1 testvére van, vagy (59 fő–67,82%) egykék (20 fő–22,99%), jelen mintában nem volt mérhető kapcsolat a nyelvi teljesítmény vonatkozásában. A vizsgálatba bevont gyermekek születési sorban való elhelyezkedése szempontjából sem mutatható ki összefüggés a nyelvi területek vizsgálati eredményei alapján.

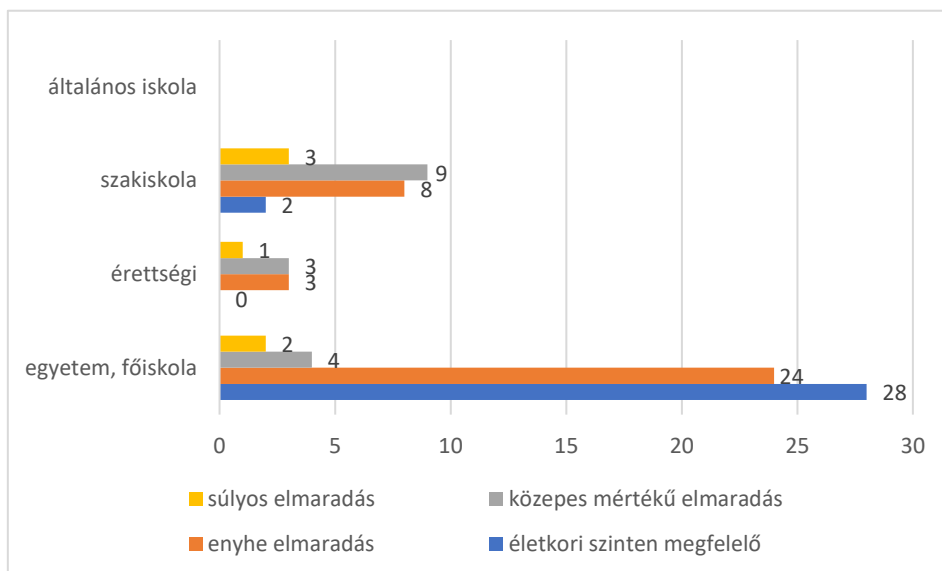
A kérdőív alapján a kutatás egyik fontos tényezője volt a szülők által elképzelt jövőkép és a nyelvi teljesítmények összehasonlítása.

A szülők által elképzelt jövőkép a gyermekük végzettségére vonatkozóan (fő) (5. ábra)

Ahogy az 5. ábrán is látható, az anya iskolai végzettsége és a vizsgálatba bevont gyermeke számára elképzelt végzettség tekintetében nincsenek jelentős különbségek. Egyetlen megkérdezett szülő sem elégedne meg általános iskolai végzettséggel, önmagában az érettségit viszont nem sokan jelölték meg célként.

Talán a napjainkban is tapasztalható szakemberhiány lehet az oka annak, hogy a szakképzést többen jelölték a jövőkép vonatkozásában. A szülők döntő többsége azonban felsőoktatási intézményekben képzei el gyermeke jövőjét.

A nyelvi teljesítmény és az elképzelt jövőkép kapcsolata (fő) (6. ábra)

Az elképzelt jövőkép és a nyelvi területekre fókuszáló vizsgálat során elért eredmények összevetése alapján (6. ábra) látható, hogy olyan szülők is diplomát képzelnek el gyermekük számára, akik nyelvi teljesítménye közepes, illetve súlyos mértékű elmaradást jelzett, míg több életkori szinten normál vagy kisebb elmaradást mutató gyermek esetén (11,49%) szakképzés került megjelölésre.

Következtetések, összegzés

Jelen kutatás eredményei megerősítették, hogy a családi háttér kiemelt jelentőségű a nyelvi fejlődés folyamatában. Ezt támasztották alá azok az eredmények is, melyet egy 87 fős mintán végzett keresztmetszeti kutatás adatai adtak. A vizsgált gyermekek mintegy negyede közepes, illetve súlyos nyelvi elmaradás tüneteit mutatta, mely a későbbi iskolai bevalás szempontjából mindenképp jelzésértékűnek tekinthető. Az eredmények szempontjából leginkább az olvasott mesélésre szánt idő, az otthon rendelkezésre álló (adott korosztálynak szánt) könyvek mennyisége és minősége, valamint az anya iskolai végzettsége volt befolyásoló tényező.

Irodalom

- BERNSTEIN, Basil: *Nyelvi szocializáció és oktathatóság*. In: MELEGH Csilla (szerk.): *Iskola és társadalom I. Szöveggyűjtemény*. JPTE, Pécs, 1996. 131–150.
- DANKÓ Ervinné: *Nyelvi kommunikációs nevelés az óvodában*. Flaccus, Debrecen, 2016.
- GÓSY Mária: *A hallástól a tanuláshoz*. Nikol Kkt, Bp., 2000.
- GÓSY Mária: *Beszéd és óvoda*. Nikol Gmk., Bp., 1997.
- GÓSY Mária: *Pszicholingvisztika*. Osiris, Bp., 2005.
- HEGYI Ildikó: *A nevelés tíz parancsolata*. Okker, Bp., 2006.
- JAROVINSZKIJ, Alexandr: *Korai szókincs a gyermeknyelvből*. Általános Nyelvészeti Tanulmányok 1995. XVIII. 91–101.
- KISS Jenő: *Társadalom és nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 2002.
- KOZMA Béla: *Pedagógia II*. Comenius Bt., Pécs, 2001.
- LUKÁCS ÁGNES–KAS Bence: *Érts és értesd meg magad! – A nyelvi fejlődés folyamata és elmaradásai*. In: Balázs István (szerk.): *A koragyermekkorai fejlődés természete – fejlődési lehetőségek és kihívások*. Biztos Kezdet Kötetek II. Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Bp., 2011. 180–224.
- NAGY József: *5-6 éves gyermekeink iskolakészültsége*. Akadémiai, Bp., 1980.
- PORKOLÁBNÉ BALOGH Katalin: *Kudarccal az iskolában*. Alex-typo, Bp., 1999.
- RANSCHBURG Jenő: *Szeretet, erkölcs, autonómia*. Okker, Bp., 1998.
- RÉGER Zita: *Utak a nyelvhez*. Akadémiai, Budapest, 1990.
- ROSTA Katalin: *A nyelvi fejlődés folyamata, az eltérő nyelvi fejlődés korai felismerése és terápiája*. Gyermeknevelés, 2015 3/2 121–130.
DOI: 10.31074/gyntf.2015.2.121.130
- SUGÁRNÉ Kádár Júlia: *A beszédfejlődés útjai, beszédfejlesztés az óvodában*. Tankönyvkiadó, Bp., 1986.

Abstract

THE RELATIONSHIP BETWEEN LANGUAGE ABILITIES AND FAMILY BACKGROUND

When learning the mother tongue, the social environment and the available language pattern are of particular importance. For children, the primary language environment is the family. The development of language skills is also determined by the child's anatomical and physiological characteristics, the narrower and wider environment. During my research, I investigated the effect of family background on language development. The language abilities of 87 children preparing for school were assessed (vocabulary, oral text creation, verbal text memory). I used a self-made task set. The examination was supplemented by a parental questionnaire.

Keywords: language skills, language socialization, family